

Közparkok, sétányok Budapesten

Dolgozatomban a főváros jelentősebb zöldfelületeivel foglalkozom. Az első részben áttekintem azok történetét, kialakulásuktól a II. világháborúig, a második rész a szocializmus időszaka alatti és a közelmúlt változásait írja le. Végül a harmadik részben felvillantom a jövőbeni fejlesztési elképzeléseket.

I. Kezdetek és régmúlt

Bár egyes vélemények szerint a zöldfelületek aránya a korabeli Pesten messze elmaradt más európai fővárosok mögött, Gyáni szerint ezért kárpótolnak Buda erdei, így nem is volt szükség nagy közparkokra Pesten. A gazdagok tavasztól őszig úgyis a budai-hegyekben (pl. Svábhegyen) épült nyaralókban tartózkodtak.

A legrégebbi pesti közpark az 1790-ben alapított Orczy-kert. Angol minták alapján a bécsi születésű Bernhard Petri tervezte. 1840-től a Ludovika Akadémia a kert egy részét elzárta és csak 220 000m² volt látogatható. 1891-ben a katonai kincstár kisajátította és bezárta az egész parkot. Az irodalom számára Molnár Ferenc örököltette meg a területet a Pál utcai fiúk című örökbecsű munkájában.

A Városliget legfőbb kertépítészeti-történeti jelentősége az, hogy a világon talán az első olyan közpark, melyet kifejezetten azzal a céllal hoztak létre, hogy a városlakók számára felüdülést, szórakozást jelentsen az itt tartózkodás. Az egykori mocsaras területet 1755-ben kezdték fűzfával betelepíteni. József nádor 1813-ban pályázatot írt ki a Liget rendezésére. Az első díjat a lübecki születésű Heinrich Nebbien nyerte, aki magát a pályadíjat felajánlva és a művezetést ingyen vállalva járult hozzá 1817-ben ahhoz, hogy az erdős ligetet angol parkká alakítsák. Az átalakítás után is a Szépítő Bizottmány felügyelete és kezelése alatt maradt a Városliget. Fáradozásaik eredményeképpen a 40-es években a Városliget már divatos üdülő- és nyaralóhelye volt a fővárosi polgárságnak. Kiterjedése 660 000m², ami igen jelentős, mégis a 70-es években felmerült a Liget bővítésének a gondolata. Eleinte még távol esett a várostól, de az 1870-től kezdődő építkezésekkel közelebb került hozzá. Itt lett a végpontja a főváros máig egyetlen sugár útjának (Sugár út/Andrássy út). A kontinentális Európában elsőként, a Millenárisra már a földalatti is megépült. A park az 1880-as évekre nyerte el ma ismert formáját, belső elrendezését. Megépült a korzója, a Stefánia út és további területeit fásították. A liget környéke benépesült az elit luxusvilláival.

Utolsóként létesült a legnagyobb kiterjedésű közpark, a Népliget. Területe 743 000m². Létesítéséről már 1867-ben döntöttek, de a megvalósításra csak 1893-ban került sor Ilse-mann Keresztély tervei alapján. Mint elnevezése is mutatja, kifejezetten az alsóbb néprétegeknek szánták, Ferencváros és Kőbánya gyári munkásságának igényeit kielégítendő. A korabeli feljegyzések szerint már akkor sem vált közkedvelté a park, a környékeliek is inkább a Városligetbe jártak szórakozni, a helyi mutatványosok nagy bánatára.

A budai oldalon a Népliget megfelelője a Városmajor (98 000m²). Az 1787-ben létesített park 1825-től állt az alsóbb néprétegek rendelkezésére és ekkortól engedélyezték mutatványos bódék felállítását

A budai és a pesti oldal között a Margitsziget a maga 620 000m²-ével a harmadik legnagyobb közpark. Ezt is Nebbien tervei alapján alakították át angol parkká 1820 táján. Bár

1908-tól állami tulajdonba került, de nyilvánossága továbbra is korlátozott volt a belépti díj miatt.

Az 1880-as és 1890-es évektől szabályrendeletek sora rögzítette a köztér használati módját, tiltásokkal határolván körül, hogy mi az, ami nem megengedett a nyilvános viselkedésben. Ezen tiltásoknak a hatóságok úgy tudtak érvényt szerezni, hogy a parkok felügyeletét a tanács alkalmazott őrői és a rendőrök együttesen végezték. A közterek gondozását és részben őrzését is a szegényházak lakóira bízták. Viszonzásul a szegényházak kapták meg a közterületek rendjének megsértőire bírságként kirótt pénzt. E bírságokat háromféle okból vetették ki az egyénekre:

Az egyik ok az volt, ha a parkokban a különféle közlekedési eszközök használata súrlódást okozott. A tanács a városligeti bicikliközlekedés betiltását is fontolgatta: „A legutóbbi időben a kerékpározók a városligetben nem elégszenek meg már azzal, hogy sportjukat a Stefánia úton s fenntartott egyéb kocsitúrákon gyakorolják, hanem a gyalogjáróra is felmennek, sőt a Körönd útjaira is s ott végigrohanva a sétáló közönség testi biztonságát nagy mérvben veszélyeztetik.”¹

Egy másik konfliktusforrás a hadsereg tisztjeinek deviáns viselkedésével volt kapcsolatos: „az inkább alsóbb rétegek látogatta közparkokba a közös k. u. k. hadsereg (kaiserlich und königlich) a magyar honvédhadsereg és néha a Ludovika hallgatói egyénenként, ritkábban csoportosan belovagolnak, a járdákon és a növényzeten keresztülvágtatnak, az őket fegyelmezni akaró parkőröket semmibe veszik, sőt esetenként fizikailag bántalmazzák őket.”¹

A konfliktusok harmadik kategóriájába tartozó esetek okai abból fakadtak, hogy a közterek túlságosan demokratizálódásnak indultak, a használók köre erősen felhígult: „Budapest jobboldali lakók, különösen pedig a műveltebb közönség által a nap minden órájában látogatattatik. De az üdülést kereső nagy közönség nem kismértékben háborgattatik az által, hogy cselédek, gyermekek, mezítlábas és rongyos öltözékű munkások elfoglalják a padokat és kiabálással zavarják a csendet.”¹ A különböző társadalmi rétegek keveredése nem volt általános, ha mégis előfordult, akkor a középosztálytól fölfelé álló rétegek kezdték elkerülni a helyet vagy megkísérelték szervezeten visszahódítani azt a maguk kizárólagos használatára. Például közös együtt sétálásokaat szervezett az arisztokrácia előre meghatározott időpontokban.

II. rész: Közelmúlt

A II. világháború pusztításai nem kímélték a parkokat. A konkrét háborús károkon kívül a lakosság is hozzátett jócskán ahhoz, hogy a parkok katasztrofális állapotba kerüljenek. A FŐKERT akkori igazgatója, Jancsó Vilmos szerint a károk a parkok értékének 90%-át tették ki. A zöldterületeket törmelék- és szemétkupacok helyül, valamint az áldozatoknak (embereknek és állatoknak) ideiglenes eltemetésére használták. A város kisebb terei büzlő szemétkupacok helyül változtak, majd ezeket a szemétkupacokat az ostrom után a Városligetbe és a Népligetbe szállították. A tüzelőanyag hiány, a lakosság nyomora ahhoz vezetett, hogy az emberek a parkok fáit, bokrait vágták ki és avval tüzeltek. Ezen hatások miatt a Népliget annyira elpusztult, hogy a háború utáni élelmiszerhiány idején felmerült az a gondolat, hogy a parkot felszántják és mezőgazdasági termelésbe vonják.

A háború után egy-két évig a legsürgetőbb feladat a törmelékek eltakarítása, az ideiglenesen eltemetettek kihantolása és újbóli eltemetése volt, ezért csak később kerülhetett sor a parkok rendbetételére, felújítására.

A város újjáépítésének kezdetkor a várostervezők lehetőséget láttak egy olyan elképzelés megvalósítására, amely a főváros zöldterületi hiányosságait kiküszöbölne és ezáltal a városban összefüggő zöldterületi rendszer létesülne. Az Általános Rendezési Terv koncepciója a budai oldalon a hegyek felől a Dunáig lenyúló „zöld ékek” útjában álló épülettömbök lebontását javasolta, a pesti oldalon a XIII. kerületi katonai laktanyák területét,

a Városligetet, a Kerepesi temetőt, az Orczy kertet, a Népligetet összekötő, Dunától Dunáig terjedő „nagy zöld gyűrűt” javasoltak (több háztömb elbontásával), amelyhez a patakmedreket (Szilas-patak, Rákos-patak) figyelembe vevő „zöld ékek” csatlakoztak volna.

Ezek az elgondolások – pénz hiányában – illuzórikusnak bizonyultak. Hamarosan átadták helyüket a különböző egyeztetések folytán realisabb általános rendezési terveknek, amelyek azonban az eredeti koncepciónak a zöldterületekre vonatkozó alapelveit a szükségessé vált kompromisszumok mellett is igyekeztek megtartani.

A 1948. évi rendezési tervben a cél egy olyan zöldterületi rendszer kialakítása volt, amely a város minden egyes lakosa számára könnyen és gyorsan elérhető, a lakó- és ipari területeket elválasztja és a várost úgy tagolja, hogy az egyes városrészek jól elkülönüljenek egymástól. További cél volt, hogy az újonnan épített lakóházak nagyrészt zöldbe ágyazott beépítésmóddal készüljenek.

A későbbi rendezési tervekben csak kisebb változtatások voltak, a lényeges célkitűzések azonosak maradtak.

A valóságban a jóváhagyott általános rendezési tervek csak részlegesen érvényesültek, mivel a zöldterületek céljára fenntartani kívánt területek részben beépültek az idők során, sőt a meglévő zöldterületek egy része is megszűnt vagy megcsonkult.

A Városliget már a bombázásoktól és az ostromtól is súlyos károkat szenvedett. Nagy kárt okozott egy 1946-ban hozott rendőri intézkedés, amely közbiztonsági okokra hivatkozva kivágatta a bokor- és cserjecsoportokat. Területi csonkítás is érte a Városligetet, amikor 1951-ben 140m-re szélesítették ki a Dózsa György utat felvonulási útvonal céljára. A 30-as években a parkba telepített és időközben, a park használatát akadályozó „Vásárvárost” 1947-ben újból ide telepítették, sőt területét is megnagyobbították. 1972-ben – egy kormányhatározatnak köszönhetően – a BNV-t áttelepítették a X. kerületbe. 1974-ben tervpályázatot írtak ki a Városliget kertészeti rendezésére. Az 1978-ra befejeződő rekonstrukció után a Liget ismét rendezett és gondozott park lett.

A Népliget – a háborús pusztítások után – nem tudta régi szerepét visszanyerni. A 101 épületből álló vurstli 1950-ben megszűnt, épületeit egy bódé kivételével lebontották. A vurstli területét sokáig nem parkosították. Területileg is nagyon nagy veszteség érte: itt építették meg a MAVAG próbapályáját a szovjet vasút széles nyomtávú mozdonyai számára, a Népligetbe került egy trolibusz-végállomás, a volt faiskola helyére sportpályát és csarnokot építettek, 1977-ben pedig itt épült fel a Planetárium. Akadályozta a Népliget végleges rendezését az is, hogy újabb és újabb tervek merültek fel területének hasznosítására: tervekben szerepelt a Népstadion létesítésének egyik helyszínéként, nagyszabású szabadidőközpontot szerettek volna létrehozni, majd később a Hungaroring itteni megépítése is szóba került. Ezek közül a tervek közül egy sem valósult meg, így a 70-es évektől kezdődően folyamatosan állították helyre, majd 1979-ben a Főváros egyesítésének századik évfordulójára a 4,5 hektáros Jubileumi park a Népligetben épült meg.

A II. világháborúban a Városmajor park is súlyos károkat szenvedett, sokáig a német és a szovjet csapatok ágyúpárbájának színtere volt. Az azt követő évtizedekben területe is erősen megcsappant különböző sportlétesítmények, szabadtéri színpad és később a Városmajori Gimnázium építése miatt.

Az Orczy-kertet a háború után szinte teljesen felparcellázták. Épült itt autóbuszüzem, cipőgyár, tudógondozó, ifjúsági tábor, asztalos üzem, így az egykori Orczy kertnek csak töredéke maradt meg. Az Alfa mozi kb. 20 évvel ezelőtti bezárásával a kultúra hadállásai egy időre hátrébb szorultak a területen. Pár éve azonban a Bárka színház költözött a kert szélére. A Természettudományi Múzeum felújított, kibővített termei további lökést adtak a környék kulturális életének, a város távolabbi részeiből is ide csábítva a látogatókat.

A Margitszigetet sziget volta megkímélte a nagyobb területi csonkításoktól. Több – a háború előtt álló – épületet lebontottak és helyüket parkosították. Néhány új épület is épült

(sportpályák, uszoda), de ezek alapvető strukturális károkat nem okoztak. A Városligetben 1951-ben létesített Művész sétányt 1966-ban telepítették át a Margitszigetre. A Sziget nyugalma szempontjából fontos intézkedés született 1973-ban: megtiltották a gépkocsiforgalmat.

A Gellérthegyen 1950-től a Citadella déli oldala alatti területet fásították és ligetes erdőparkot alakítottak ki. Itt készült el 1965-ben a gellérthegyi Jubileum park. 1981-ben készült el a Hegyalja út, Sánc utca és Orom utca által határolt területen a Vízművek 80.000m³-es tározója, felette parkkal, játszóterekkel és kilátóterasszal.

Közvetlenül a háború után új zöldterületek létesítése szóba sem kerülhetett, mert a meglévő parkokat kellett először helyreállítani. A Vérmező volt az egyetlen parkosítási akció közvetlenül a háború után. A Vár ostroma során keletkezett több tízezer m³-nyi törmeléket – a mai szintnél kb. 5m-rel mélyebben fekvő – a Vérmező, a háború előtti katonai lovaglópálya és gyakorlóter feltöltésére használták fel. A törmelékre földréteget terítettek, így tették lehetővé a parkosítást. Az újonnan parkosított területből már az 50-es években kihasítottak egy darabot a metró építése miatt. Csak a metróvonal 1970. évi átadása után nyílt lehetőség a terület visszaparkosítására.

A Vérmező építését követően önálló funkciójú zöldterület nem létesült. Az első jelentősebb új zöldterület 1953-ban a Népstadionhoz kapcsolódó területrendezés volt, amikor is a Népstadion környékén cserjéket telepítettek, és a lelátókon kívül eső sportpályán szoborparkot létesítettek.

Budapest másik nagy újonnan kialakított zöldterülete az Óbudai hajógyári sziget parkká alakítása volt. Ez nem ment egyszerűen, mert a háborút követő években a sziget szovjet tulajdonban volt, a szovjet tulajdonba került hajógyár területként. Később a sziget a honvédség tulajdonába került, amely 1975-ben, a háború befejezésének 30. évfordulójára adta át a Fővárosnak, emlékpark létesítése céljából. 1980-ra készült el a közpark, amely a túlterhelt Margitsziget tehermentesítésére is hivatott. A 90-es évek elejétől minden évben megrendezik a Sziget Fesztivált, melyre százezrek látogatnak el különböző európai országokból.

II.: Jövő

A nemrég elfogadott városfejlesztési koncepció szerint:

„Meg kell őriznünk Budapest kivételesen kedvező táji adottságait, emellett a városi parkok, kisebb zöldfelületek rendszerét bővítenünk, fejlesztenünk szükséges:

1. A meglévő erdők, parkok megújítása: Még az idén megkezdődik a Városliget rehabilitációja: felújítjuk a belső parkterületeket, megkezdjük a Felvonulási tér fásítását, rekonstruáljuk a Műjégpályát, újjávarázsoljuk és megnagyobbítjuk a csónakázó tavat is. Az Orczy-kert rekonstrukciójával a múzeumi-kulturális területhez kapcsolódó, "Luxemburg-kert" jellegű közparkot nyer a város. A Népligetet pesti Práterként, szabadidőcentrumként élesztjük fel. Kiemelt feladat a szigetek és a budai nagy parkok (Tabán, Gellérthegy) jó állapotának megőrzése. Külön figyelmet igényel a város belső erdőinek, véderdőinek megújítása. Első lépésként három éves fasor-telepítési programot indítunk.” A teljes Felvonulási tér fásításának tervét azóta elvetették, tavaly ősszel a Felvonulási tér és a Dózsa György út között egy vékony sávot alakítottak ki és azt bokrokkal ültették be.

„2. Új, nagy kiterjedésű városi parkok kialakítása: A főváros legújabb nagy városi parkját a Csepel-sziget északi részén építjük ki 30 hektár területen. Az átmeneti zóna rendezése során további parkokat alakítunk ki a korábbi ipari területek helyén. Fontos program a "Zöld Duna-part" projektek sora, amely a partszakaszok átfogó rendezését, egyúttal természeti értékeik, csendjük megőrzését is szolgálja. Ezzel feléledhet az egykor virágzó budapesti csónakházi kultúra. Budapest Európa egyik legszebb vízparti városa, a Duna-part felértékelésével vízi fővárossá válhat. Folytatni kell a parkerdőprogram megvalósítását.

3. A park- és játszótér-rekonstrukciós program folytatása: A kerületekkel együttműködve fokozatosan felújítjuk a lakótelepek parkjait, játszótereit. A fő gyalogutakat, utcákat fásítjuk, a burkolt felületeket lehetőség szerint csökkentjük, a növényzettel fedett felületek növeljük. Az elkövetkező években megújul a Kós Károly sétány, a Rókus kórház előtti park, a Kossuth tér, a Március 15. tér, a Podmaniczky tér zöldje. Rendbe hozzuk és korszerűsítjük a nagytétényi kastélypark, a Hajógyári-sziget, a Margitsziget, a Tabánban lévő Czákó utca, valamint az Európa-liget játszótereit. Idén a Széchenyi fürdő melletti városligeti játszóteret újítjuk fel teljesen, a burkolattól a játszószerelig.

Budapesten jelenleg az erdők aránya alig több mint 13%, melyet 16%-ra emelünk. A városi parkok, kertek aránya jelenleg 2,3%, amelyet 5,5 %-ra bővítünk.”⁴

Az elkészített terv alapján nagyon sok tennivaló van a fővárosban, azon cél érdekében is, hogy a budapestiek jól érezzék magukat lakóhelyükön. A terv végrehajtása jelentős költségekkel jár, azonban a költségek előteremtésénél is fontosabb lenne egy lakossági szemléletváltás. Nagy előrelépés lenne Budapest megítélésében, ha az emberek ügyelnének a tisztaságra és óvnák a már elkészült értékeket.

Irodalomjegyzék:

1. Gyáni Gábor: Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870-1940.
2. Kiácz György-Preisich Gábor: Zöldterületek-zöldfelületek. In: Preisich Gábor: Budapest városépítésének története. 1945-1990 Tanulmányok
3. www.kee.hu/hun/taje/tajtervezesi/vlig.htm
4. www.budapest.hu/Engine.aspx?page=varosfejlesztési_koncepcio